

Environmentální aspekty – cesta k účinnosti EMS

Zdeněk Veverka, auditor EMS, Praha

Každý subjekt, který se rozhodne využít ČSN EN ISO 14001:2005 ke zdokonalení svého systému řízení organizace, se setká s pojmem environmentální aspekt. Pokud něco v rámci auditů systému environmentálního managementu vyvolá diskusi mezi auditory a zástupci auditované organizace, jsou to zpravidla názory na identifikaci a popis environmentálních aspektů. Důvodem výměny názorů je normou velmi volně stanovená definice tohoto pojmu.

Systém environmentálního managementu (EMS) zavedený a udržovaný v souladu s požadavky normy ČSN EN ISO 14001:2005 *Systémy environmentálního managementu – požadavky s návodem na použití* (dále jen „norma“) patří pravděpodobně mezi nejrozšířenější systémy managementu (řízení) zaváděné podle mezinárodních norem. Jedním ze základních požadavků, z nichž se odvíjí účinnost EMS, je vhodné naplnění požadavku normy uvedeného v čl. 4.3.1 *Environmentální aspekty* [Organizace musí vytvořit, zavést a udržovat postup(-y), odst. a) k identifikaci environmentálních aspektů svých činností, výrobků a služeb ..., odst. b) k určení těch aspektů, které mají nebo mohou mít významný(-é) dopad(-y) na životní prostředí (tj. **významných environmentálních aspektů**). Organizace musí tyto informace dokumentovat a průběžně je aktualizovat. Organizace musí zajistit, aby významné environmentální aspekty byly vzaty v úvahu při vytváření, zavádění a udržování jejího systému environmentálního managementu.].

Při všech činnostech vycházejících z předpisů (v daném případě z normy) je potřebné *chápat obsah* konkrétního ustanovení, zejména takového, které ukládá organizaci povinnosti („organizace musí“). Jen v případě úplného pochopení pojmu lze stanovenou povinnost naplnit. Z uvedeného důvodu je potřebné si význam a obsah slovního spojení „environmentální aspekt“ přiblížit.

Co je „environmentální aspekt“

Slovo **aspekt** (z lat. *aspectus*, vzhled, pohled, náhled, hledisko, pojetí, zorný úhel – v podstatě shodně význam slova uvádějí všechny nejběžnější relevantní slovníky i další zdroje) může znamenat (znamená) **hledisko, stanovisko, úhel pohledu (zorný úhel, zřetel) na nějakou skutečnost**.

[Bývá užíváno i ve smyslu charakteristiky polohy nějakého nebeského tělesa vůči Slunci (astronomie, astrologie) nebo v rámci popisu kategorie slovesa vyjadřující časovost slovesného děje (slovesný vid – dokonavost či nedokonavost slovesa) a také při popisu vzhledu přírody v ročních obdobích (např. zimní aspekt, jarní aspekt).]

V poslední době je možné se s tímto pojmem setkávat zejména při výkladu liturgických, filozofických a odborných textů nebo při výkladu dějů či pojmů, jejichž konkrétní popis by byl obsáhlý nebo i nemožný – viz např. slovní spojení: *ekonomické aspekty života; politické aspekty globalizace; veškeré její aspekty – umělecké, technické, komerční; spirituální aspekty; aspekty právní normy; měřitelné aspekty lidského chování; psychologicko-teologické aspekty; nevědomé aspekty; aspekty vztahu mezi mužem a ženou; negativní aspekty života společnosti; technologické aspekty; meditační aspekty; aspekty zadání*. Z uvedeného vyplývá, že slovo aspekt je užíváno při snaze popsat „vše, co se vztahuje k předmětu zájmu“, přičemž konkretizace a bližší výklad obsahu pojmu jsou ponechány na čtenáři či posluchači.

Přídavné jméno **environmentální** je v poslední době velmi frekventovaným slovem. Stále častěji je dvojslovný výraz „životní prostředí“ nahrazován v českém jazyce slovem

„environment“. České sousloví „životní prostředí“ mj. může vyvolávat otázku, k jakému organismu se pojem vztahuje. Logicky by bylo pravděpodobně vhodnější používat v obdobném smyslu pouze pojem prostředí nebo pojem okolní prostředí. Ve světových jazycích není přídavné jméno „životní“ ve vztahu k prostředí v nejšířší pojetí užíváno. Pro okolní prostředí existuje obvykle zvláštní specifický výraz (např. anglicky *environment*, německy *die Umwelt*, francouzsky *l'environnement*, ruský *okružajuščaja sreda*). Někdy je pojem „environmentální“ nahrazován pojmem „ekologický“. Je dobré si připomenout, že pojmy „environmentální“ a „ekologický“ nejsou významově shodné. Ekologie je název vědní disciplíny zabývající se vztahy mezi organismy a jejich prostředím – okolním prostředím – environmentem. ***Pro potřeby systémové normy je environmentem prostředí, ve kterém organizace provozuje svou činnost a zahrnující ovzduší, vodu, půdu, přírodní zdroje, rostliny a živočichy, lidi a jejich vzájemné vztahy.*** Tzn., že environment zahrnuje v tomto případě i vzájemné vztahy složek životního prostředí, čímž se významově přibližuje k pojmu ekologie.

Výše citovaná systémová norma definuje environmentální aspekt jako prvek činnosti, výrobků nebo služeb organizace, který může ovlivňovat životní prostředí. Environmentální aspekt je tedy aktivita, výrobek nebo služba, u níž (něž) je možné vysledovat projev ovlivňující jednu nebo několik složek prostředí. Definice obsahuje ještě pojem „prvek činnosti“. Slovo prvek vyjadřuje zpravidla něco, z čehož je vytvářen (vytvořen) celek (např.: chemický prvek – základ pro tvorbu sloučenin, stavební prvek – věc užívaná k vytvoření stavby, hláska – prvek, z něhož je tvořeno slovo, slovo – prvek použitý k vytvoření věty). Je zřejmé, že norma vyžaduje hledání a identifikaci takových částí většího celku (činnosti organizace), které jsou prameny vlivu organizace na její okolí – složky životního prostředí a vztahy mezi nimi, respektive ovlivňující vztahy organizace k jejímu okolí.

Při snaze o porozumění definici popisující pojem environmentální aspekt je nutné se, mimo již komentovaný obsah pojmu, zaměřit na sousloví „prvek činnosti nebo výrobku nebo služeb organizace“. Pravděpodobně by ve vztahu k obsahu jednotlivých uvedených pojmů – činnost, výrobek, služba – stačilo uvést v definici pouze pojmy „prvek činnosti nebo výrobku“ (služba je jednou z činností organizace) nebo pro výrobky a služby organizace zavést pojem produkt (prvek činnosti nebo produktu organizace).

Povinnost určit a plánovat operace a činnosti související s určenými environmentálními aspekty

Významnou povinností vyplývající z textu normy (čl. 4.4.6 *Řízení provozu*) a mající vztah k environmentálním aspektům organizace je, že organizace musí určit a plánovat ty operace a činnosti, které souvisejí s určenými environmentálními aspekty.

Způsob řízení provozu je v systémové normě stanoven ve třech variantách:

- a) vytvořením, zavedením a udržováním dokumentovaného(-ných) postupu(-ů) pro jejich řízení,
- b) ustanovením provozních kritérií v postupech dle bodu a),
- c) vytvořením, zavedením a udržováním postupů pro identifikované významné environmentální aspekty zboží a služeb (pozn.: produktů).

Uvedené požadavky na řízení operací a činností, jejichž prvky mohou být environmentálními aspekty, má organizace zpravidla dokumentovány v podobě návodů a další průvodní dokumentace k nakupovaným produktům (strojům, nástrojům, nářadí, chemickým látkám a přípravkům, surovinám apod.), potřebným pro její činnost, a nebo má stanovené vlastní výrobní i jiné postupy dokumentovány a řízeny s použitím technologických postupů,

provozních řádů, pracovních a technologických návodek a pokynů, pracovních postupů, manuálů apod. Uvedené dokumenty užívá organizace zpravidla i v případě, že nemá v úmyslu zavést EMS. Protože při identifikaci environmentálních aspektů musí být zohledněny běžné provozní podmínky (viz výše uvedené dokumenty), ale i provozní podmínky abnormální a předvídatelné situace havarijního ohrožení, je nutné do skupiny dokumentů, v nichž mohou být popsány (stanoveny) prvky činností považovaných za environmentální aspekty, zařadit i **havarijní plány**. Havarijní plány bývají zpracovány zpravidla na základě požadavků zákonných předpisů (zákon o vodách, zákon o ochraně ovzduší, zákon o požární ochraně apod.). Všechny uvedené dokumenty je možné považovat za databázi prvků činností, mezi nimiž je při zavádění EMS nutné hledat ty, které jsou prameny ovlivňování životního prostředí (okolí organizace).

Postup k vymezení environmentálních aspektů a jejich dokumentování

V rámci normy není k vymezení environmentálních aspektů (dále jen „EA“) předepisován (stanoven) žádný postup. Ve smyslu pojmu aspekt je možné usoudit, že výběr dotčených prvků činností a produktů je ponechán na pohledu (zorném úhlu) organizace, která se rozhodla EMS zavést a udržovat. Z uvedeného vyplývá, že stanovení a určení, co je a co není EA, záleží na úhlu pohledu organizace.

Velmi významnou povinností, stanovenou systémovou normou a mající přímý dopad na EA organizace, je, že **organizace musí stanovit postup k určení uplatnitelnosti právních předpisů na své EA**. Plnění této povinnosti musí organizace přezkoumávat – hodnotit (viz čl. normy č. 4.5.2 *Hodnocení souladu*). Z uvedeného vyplývá, že organizace musí nejen podřídit své prvky činností a své produkty svému pohledu na ně a identifikovat mezi nimi prameny vlivu na životní prostředí, ale zejména je musí podřídit požadavkům právních předpisů, které se na ně vztahují. Je nutné zdůraznit, že norma nestanovuje okruh dotčených právních předpisů z pohledu chráněného zájmu. Z tohoto vyplývá, že se nemůže jednat jen o předpisy, jejichž chráněným zájmem je životní prostředí.

Jak již bylo uvedeno, je možné (respektive vhodné) dokumenty pro řízení provozu organizace a havarijních situací, které je možné při činnostech organizace předpokládat a jejichž účastníkem může organizace být, chápat jako dokumentovanou databázi prvků činností, produktů a současně i řídicích prvků, které organizace používá. Aby organizace naplnila požadavky systémové normy, musí vytvořit, zavést a udržovat postup(-y) k identifikaci environmentálních aspektů (pramenů vlivu na životní prostředí), které jsou zpravidla součástí činností (jsou prvky činností) popsány v provozních a havarijních dokumentech organizace. S využitím tohoto postupu je poměrně snadno naplněn i další požadavek systémové normy, kterým je dokumentování EA. Takto přistupovat k identifikaci EA je možné, protože systémová norma nestanovuje pro dokumentování EA žádné formální ani věcné požadavky. Protože obsah provozních a havarijních předpisů musí být proškolen, ať již jako povinnost stanovená zákony nebo jako nutnost pro chod organizace, je při popsání postupu identifikace EA z velké části naplněn i další požadavek systémové normy uvedený v čl. 4.4.2 (Odborná způsobilost a povědomí).

Způsob definování tzv. EA v normě vylučuje možnost hodnotit organizaci identifikované a vymezené prameny vlivu (EA) na prostředí a vztahy v něm jako správné nebo nesprávné. Je však možné, v návaznosti na zpravidla v příslušných zákonech a jejich prováděcích předpisech stanovené metody a postupy sledování znečišťování jednotlivých složek životního prostředí, vyhodnotit dopady EA na složky životního prostředí. Dopady EA na vztahy mezi jednotlivými složkami prostředí je nutné vyhodnotit na základě jiných postupů a metod.

Hodnocení EA

S využitím těchto metod a postupů a případně i zvláštních postupů, které si organizace v souladu s požadavky systémové normy může (musí) stanovit, jsou EA hodnoceny podle významnosti pro organizaci. Dopady EA na životní prostředí, ať již příznivé, nebo nepříznivé, jsou systémovou normou definovány jako *environmentální dopady*. **Vztah mezi environmentálními aspekty a environmentálními dopady je vztahem příčiny a následku.** Hodnocení environmentálních dopadů na příznivé a nepříznivé je možné na základě požadavků právních předpisů, které zpravidla vše, co ohrožuje jimi chráněný zájem, považují za nepříznivé, a pohledu organizace na její vztahy k okolí. Vzhledem k požadavku normy je nutné zařadit mezi EA všechny prameny vlivu na životní prostředí, u nichž je to vyžadováno právními předpisy (zdroje znečištění ovzduší, místa vzniku odpadu, zdroje odpadních vod, zdroje hluku, zdroje záření atd.). V tomto směru je možné u organizace hodnotit správně či nesprávně identifikované EA. Tyto EA jsou zpravidla definovány v dotčených zákonech. Rozsah činnosti, respektive to, co je považováno za její prvek, který není definován v příslušných zákonech a je identifikovaný jako EA, je plně v kompetenci organizace. **Systémová norma v tomto smyslu poskytuje na rozdíl od právních předpisů organizaci volnost při vymezení rozsahu činnosti, kterou je schopna řídit nebo ovlivňovat.**

Závažná chyba: záměna dopadů a aspektů

Za nepochopení problematiky plánování EMS je nutné považovat zejména záměnu dopadů EA za vlastní EA.

Dopady EA na životní prostředí je obvykle nutné kvantifikovat metodami a postupy stanovenými v právních předpisech. Zpravidla jde o míru ovlivňování (znečištění) jednotlivých složek životního prostředí (např. množství a kvalitu vypouštěné odpadní vody, množství a kvalitu vypouštěných emisí do ovzduší, emitovaný hluk, vibrace, záření) nebo míru spotřeby obnovitelných nebo neobnovitelných zdrojů a míru jejich využívání. **Tyto jevy ovlivňující stav dotčené složky životního prostředí jsou vždy dopadem EA na životní prostředí. Identifikace EA je identifikací pramene (zdroje) těchto jevů. Jeho vymezení musí být stanoveno tak, aby bylo možné EA řídit ve smyslu závazku ke zlepšování a prevenci znečištění.**

Neustálé zlepšování a prevence

Informace o EA slouží organizaci k naplňování závazku k neustálému zlepšování a prevenci znečištění. Tento závazek, který na sebe každá organizace dobrovolně přijala při rozhodnutí o zavedení EMS, je dalším požadavkem, který musí být zohledněn při identifikaci EA. Naplňování tohoto závazku je důkazem o účinnosti zavedeného EMS.

Zda organizace identifikovala EA v souladu s požadavky systémové normy a stejně tak i stanovila jejich významnost, je možné zjistit pouze na základě dokumentování plnění závazku k neustálému zlepšování a prevenci znečištění. Plnění tohoto závazku je důkazem účinnosti a výkonnosti EMS. Plnění závazku je v rámci požadavků systémové normy dokumentováno zlepšením celkového environmentálního profilu organizace.

Pokud organizace identifikovala a vyhodnotila své EA formálně (nevhodně pro své činnosti) a není schopna provádět v souladu s postupy plánování svého EMS opatření, jejichž výsledkem je plnění závazku k neustálému zlepšování a prevenci znečištění, je možné, respektive nutné, její EMS hodnotit jako nefunkční a nenaplňující požadavky systémové normy.

Závěr

Všichni, kteří využívají systémovou normu, si musí být vědomi skutečnosti, že systémová norma v rámci svých obecných formulací poskytuje volnost při naplňování jednotlivých svých článků. **Jako povinnost stanovuje systémová norma zpravidla pouze stanovení postupů – cesty; volba cesty je plně v kompetenci organizace.**

Norma umožňuje organizaci na základě zvolené cesty najít a získat informace o významných pramenech vlivu organizace na životní prostředí, o pro ni významných EA. Zda se s využitím těchto informací podaří organizaci naplňovat obsah základních požadavků environmentální politiky, nebo zda je nutné stanovené postupy změnit si musí organizace vyhodnotit sama. EA podřízené právním předpisům musí organizace řídit tak, aby přinejmenším naplňovala požadavky, jež jsou stanovené zákony. Organizace může řídit i další EA, které identifikovala, pokud na ně může mít vliv a pokud vyhodnotí, že jejich řízením se jí podaří naplňovat požadavky své environmentální politiky.

EMS je dynamický proces, který má organizaci mimo shody s požadavky právních a ostatních předpisů přinášet přidanou hodnotu v podobě plnění závazku trvalého zlepšování. EA jsou v tomto směru nezastupitelným nástrojem.

Pokud organizací zvolená kritéria a postupy identifikace a hodnocení významnosti EA, uplatňované v rámci plánování EMS v souladu s požadavky normy, nepovedou k trvalému zlepšování, je nutné hledat jiná kritéria a jiné postupy.

Autor:

Ing. Zdeněk Veverka je jednatelem Univerza-SoP, s. r. o. Je členem odborné sekce Rady kvality ČR „Kvalita v životním prostředí“, členem Programové komise CSQ-CERT a externím auditorem certifikačních orgánů CSQ-CERT při ČSJ, CQS a TZÚS, s. p., pro systémy řízení.

Kontakt: zdenek.veverka@univerza.cz

(Mezitimulky a zvýraznění některých pasáží redakce PK.)